

ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

POLYPHONIA
ORIENTIS

До ювілею В. С. Рибалкіна

КИЇВ – 2013

УДК 08:930:811(5):821(5):94:(5):2(5)
ББК 63.1(5)я43

Друкується за рішенням Вченої ради
Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України
(протокол № 1 від 28.02.2013)

Редколегія:

Бубенок О.Б.	Радівілов Д.А.
Василюк О.Д.	Хамрай О.О.
Кочубей Ю.М.	Хоміцька О.Г.

Упорядники:

Петрова Ю.І., Приймаченко В.В.

*Висловлюємо глибоку вдячність
Посольству Держави Кувейт в Україні
за допомогу у виданні цього збірника*

نتقدّم بجزيل الشكر وفائق العرفان إلى سفارة دولة الكويت في أوكرانيا
على الدعم الذي قدّمته لإصدار هذا الكتاب

P 49 Polyphonia Orientis: мова, література, історія, релігія.
До ювілею В.С. Рибалкіна. Збірник наукових статей. –
Київ: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН
України, 2013. – 392 с.

ISBN 978-966-02-6791-6

Збірник присвячений професору Валерію Сергійовичу Рибалкіну – видатному вченому-арабісту, лінгвісту, перекладачу, літературознавцю, дипломату, лауреату Премії імені А.Ю. Кримського НАН України – з нагоди його 60-річчя. Представлені у книзі статті його колег сходознавців охоплюють передусім ті напрями дослідження класичного й сучасного Близького Сходу, які відбивають наукові зацікавлення ювіляра – функціонування сакральних текстів, вивчення мов, літератур та історії регіону.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться Близьким Сходом у його розмаїтій поліфонії.

ISBN 978-966-02-6791-6

ББК 63.1(5)я43

© Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2013

ЗМІСТ

Кочубей Ю. М.
Учений, педагог, організатор: до 60-річчя від дня народження професора В.С. Рибалкіна5

Бібліографічний покажчик В.С. Рибалкіна (2002–2012)23

САКРАЛЬНІ ТЕКСТИ СХОДУ

Вертієнко Г. В.
Священні втілення Веретрагни в Яшті 1433

Приймаченко В. В.
Реконструкція давньоєврейського кореня в Пісні над Піснями 7:652

Тарасенко Н. А.
**42-я глава Книги мертвих
времєни «Фиванской редакции»**64

Хамрай О. О.
Коран: створення світу105

Шестопалец Д. В.
Некоторые аспекты установления наказания за прелюбодеяние в Коране и Сунне114

ЛІНГВІСТИКА

Бушаков В. А.
Ономатопея і семітська назва Бога135

Мазєпова О. В.
Прецедентні феномени у структурі перської мовної свідомості142

Петрова Ю. І.
**Амманське койне:
шлях до регіональної норми**163

Сорокін С. В.
**Ономатопи й ідеофони в турецькій мові:
частиномовна належність, структура, семантика**179

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Горват Б. Е.</i>	
Рубаї Салаха Джагіна	205
<i>Дрига І. М.</i>	
Жінка у караманлійській турецькій літературі	219
<i>Субота І. О.</i>	
Проблемно-тематичні аспекти новелістики	
Об'єднаних Арабських Еміратів	231
<i>Хоміцька О. Г.</i>	
Творчий доробок Генрі Зугейба в контексті	
новітньої літератури Лівану	241

ІСТОРІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

<i>Бубенок О. Б.</i>	
Деякі особливості соціальної організації бедуїнів	261
<i>Васильюк О. Д.</i>	
Агатангел Кримський та Михайло Агтая:	
конфлікт світоглядів	283
<i>Волович О. О.</i>	
Україна і держави Перської затоки:	
стан і перспективи співпраці	298
<i>Зелінський А. Л.</i>	
Місце та час коронації Селевка І Нікатора	316
<i>Пилипчук Я. В.</i>	
«Невідомі спільноти»: маніхеї, несторіани та	
вірмено-григоріани у Дашт-і Кипчак	330
<i>Радивилов Д. А.</i>	
Ибадитские рукописи ЛНУ им. И. Франко:	
сборник <i>ас-Сийар ал-‘уманиййа</i>	341
<i>Цыганкова Э. Г.</i>	
Владимир Петрович Рыбинский:	
историк Востока и библеист (1867–1944)	365
Відомості про авторів	387

МІСЦЕ І ЧАС КОРОНАЦІЇ СЕЛЕВКА І НІКАТОРА

Як це не дивно, але у сучасній історіографії проблемам, пов'язаним з місцем і часом коронації засновника династії Селевкідів, одного з діадохів Александра Великого, Селевка І Нікатора (305/304–281 роки до Р.Х.¹ [Walbank 1993, 56–57; Sherwin-White, Kuhrt 1993, 230]), приділяється дуже нерівномірною кількістю уваги. Так, з приводу датування цієї події висловилися досить багато науковців. Більшість із них, базуючись на месопотамських клинописних документах, вважають, що Нікатор прийняв царський титул у період, який охоплював квітень 305 – березень 304 року (див. нижче). У свою чергу, проблема просторової локалізації зазначеної події, за єдиним винятком, досі не потрапила до поля зору сучасних дослідників. Разом з цим, саме зазначений виняток, про який буде сказано нижче, яскраво продемонстрував нерозривний характер обох цих проблем, і, відповідно, вказав на необхідність їх комплексного розв'язання. Йдеться про нещодавнє дослідження Т. Бойї «Панування Селевкідів згідно з вавилонським царським списком», у якому бельгійський дослідник висловив обережне припущення щодо місця і точної дати проголошення Селевка Царем, а точніше – греко-македонським басилевсом [Voüy 2011, 1–12].

Проте, перш ніж розглянути і проаналізувати гіпотезу, запропоновану Т. Бойї, буде не зайвим присвятити кілька сторінок життєпису майбутнього засновника династії Селевкідів, а також стисло охарактеризувати корпус джерел, так чи інакше пов'язаних з прийняттям ним царського титулу.

Селевк Нікатор, син Антіоха і Лаодіки [Appianus 1962, 57; Justinus 1911, XIII, 4; XV, 3; Бенгтсон 1982, 59; Grainger 1997, 53; Heckel 2006, 246], походив з досить знатної провінційної родини, хоча, скоріше за все, й не належав до числа найвищої македонської аристократії [пор. Нефедов 2011, 14]. Народився він у невеличкому македонському містечку Європі [Appianus 1962, 57; пор. Бенгтсон 1982, 59; Heckel 2006, 246] у 50-х роках IV ст. [див. Appianus 1962, 63–64; Justinus 1911, XVII, 1; Eusebius (ed. A.

¹ Оскільки всі події, згадані у цій роботі, відбулися до різдва Христового, помітка “до Р.Х.” надалі опускатиметься.

Schoene) 1967, 249]². Молодий Селевк відправився у східний похід разом з Александром [Arrianus 1962, 56; 63; Memnon 1923–1958, 434, F. 8, 1]. Проте, вагомі позиції у війську, а, отже, й у «придворному таборі» великого завойовника він почав займати лише з 326 року [Arrianus 1899, V, 13; 16; Curtius 1963, VIII, 14, 15; пор. Бенгтсон 1982, 60–61; Heckel 2006, 246–247; Нефедов 2011, 14]. Зокрема, Селевк був одним з сімдесяти знатних македонських наречених під час знаменитого весілля у Сузах, влаштованого Александром [Arrianus 1899, VII, IV, 5–6; Бенгтсон 1982, 60–61; Шахермайр 1984, 292–293; Ogden 1999, 119, 159 not. 6; Heckel 2006, 246], а також перебував у близькому оточенні царя напередодні смерті останнього [Arrianus 1899, VII, 26; Plutarchus 1968, 76; Pseudo-Callisthenes 1958, III, 31, 8; Бенгтсон 1982, 61; Heckel 2006, 246–247].

Після смерті царя (323 р. [див. Н-д: Шахермайр 1984, 347; Heckel 2006, 17]), Селевк отримав дуже високу посаду хліарха при особі регента імперії, Пердіккі [Diodorus 1884, XVIII, 3; Arrianus 1962, 57; Justinus 1911, XIII, 4; пор. Бенгтсон 1982, 64–65; Heckel 2006, 247; Нефедов 2011, 14]. Коли ж останній у 320 р. проявив свою полководницьку і організаторську некомпетентність, в ході невдалого походу на Єгипет [див. Н-д: Зелінський 2010, 80], син Антиоха опинився серед учасників вдалого замаху на його життя [Marmor Parium 1923–1958, 239b, 11; Diodorus 1884, XVIII, 36; Justinus 1911, XIII, 8; Plutarchus 1869, 8; Epitome heidelbergensis 1923–1958, 155, 1; Arrianus 1923–1958, 156, 1, 28; Nepos 2001, XVIII, 5; Sherwin-White, Kuhrt 1993, 10; Heckel 2006, 202, 247; Воіу 2007, 134]. У тому ж році³ під час перерозподілу сатрапій у сирійському Трипарадісі Селевк отримав у своє правління Вавилонію [Diodorus 1884, XVIII, 39; Arrianus 1962, 57; Epitome heidelbergensis 1923–1958, 155, 1; Arrianus 1923–1958, 156, 1, 35; пор. Sherwin-White, Kuhrt 1993, 10; Billows 1997, 70; Heckel 2006, 247], куди й прибув у 319 р. [Sherwin-White, Kuhrt 1993, 10].

² З приводу різних думок, щодо визначення року народження Селевка [див. н-д: Бенгтсон 1982, 60; Grainger 1997, 53; Heckel 2006, 338f not. 671].

³ Стосовно дискусії, щодо датування походу Пердіккі на Єгипет і перерозподілу сатрапій у Трипарадісі, а також – сучасного погляду на зазначену проблему [див. Anson 2002-2003, 373–390; Воіу 2007, 132–135; пор. Зелінський 2007, 34–36, 40–41 прим. 1–12].

Однак, вже у 316 р. синові Антіоха довелося полишити свою сатрапію. Причиною тому стало загострення стосунків зі стратегом Азії, Антигоном Монофталемом [Diodorus 1884, XIX, 55; Arrianus 1962, 53; Бенгтсон 1982, 67; Billows 1997, 106–107; Heckel 2006, 248]. Боячись переслідувань з боку могутнього діадоха, Селевк утік до сатрапа Єгипту, Птолемея, сина Лага [Diodorus 1884, XIX, 55; Бенгтсон 1982, 67; Billows 1997, 107; Heckel 2006, 248]. Викриваючи імперські амбіції стратега Азії, син Антіоха зміг об'єднати менш могутніх, проте достатньо потужних можновладців: самого Птолемея, фактичного правителя Македонії, Кассандра і сатрапа Фракії, Лісімаха у військову коаліцію, спрямовану проти Монофталема [Diodorus 1884, XIX, 56–57; Arrianus 53; Бенгтсон 1982, 68; Heckel 2006, 248]. У результаті, дії вавилонського сатрапа призвели до розв'язання т.зв. III війни діадохів (315–311 рр. [пор. Воїу 2007, 74–89; Зелінський 2007, 36, 41 прим. 14]). Сам Селевк брав активну участь у цій війні в якості птолемеєвого флотоводця та полководця [Diodorus 1884, XIX, 60; 62; 64; пор. Бенгтсон 1982, 68–69; Billows 1997, 112–113, 117, 119–121; Wheatley 1998, 270]⁴. Зокрема, саме завдяки полководницьким здібностям сина Антіоха, Птолемей отримав знамениту перемогу в битві при Газі [Diodorus 1884, XIX, 80–83; Arrianus 1962, 53–54; Бенгтсон 1982, 49, 68–69; Billows 1997, 125–128].

Перемога при Газі відкрила Селевку шлях до Вавилонії. Наприкінці 312 року син Антіоха на чолі невеликого загону, наданого Птолемеєм, вирушив відвойовувати свою сатрапію [Marmor Parium 1923–1958, 239b, 16; Diodorus 1884, XIX, 86, 90; Arrianus 1962, 54; 56; Arrianus 1968, 43; Porphyrius 1923–1958, 260, 42; Hieronymus 1958, XI, 5; Eusebius (ed. A. Schoene) 1967, 249; Billows 1997, 129, 136–137; Воїу 2007, 144–145]. Результати зазначеної акції перевершили усі очікування Селевка. Приблизно за шість років йому вдалося не лише повернути собі Вавилонію, але й заволодити усією Месопотамією, а також переважною більшістю іранських сатрапій [Diodorus 1884, XIX, 90–92; 100; XX, 53; Arrianus 1962, 55; Justinus 1911, XV, 4; XL, 4; Plutarchus 1875, 7; Polyaeus 1899, IV, 9, 1; Hieronymus 1902, 1705 (117.1); Orosius 1889, III, 23, 44; Bickerman 1943–1944, 75; Бенгтсон 1982, 69–74;

⁴ Свідчення про більш, ніж непересічні військові здібності Селевка можна віднайти у творах низки античних авторів [див. н-д: Diodorus 1884, XIX, 91–92; Polyaeus 1899, IV, 9; пор. Wheatley 2002, 39–47].

Geller 1990, 1–7; Walbank 1993, 54; Sherwin-White, Kuhrt 1993, 10–12; Billows 1997, 137–139, 141–142, 146–147; Grainger 1997, 53–54; Holt 1999, 24; Hoelbl 2001, 18; Huss 2001, 163–165, 169; Wheatley 2002, 39–47]. Скоріше за все, саме тоді Селевка почали називати Нікатором (переможцем) [пор. Appianus 1962, 57; Hieronymus 1902, 1705 (117.1)].

Напевно, син Антіоха перебував на східному кордоні своїх володінь, коли до нього долетіла звістка про те, що Антігон Монофтальм і його син Деметрій Поліоркет літом 306 року [Mueller 1973, 83] прийняли царський титул [P. Koeln. 247; Diodorus 1884, XX, 53; Appianus 1962, 54; Nepos 2001, XVIII, 13; XXI, 3; Plutarchus 1875, 17–18; Justinus 1911, XV, 2; *Epitome heidelbergensis* 1923–1958, 155, 1; Orosius 1889, III, 23, 40]. Селевк не міг не розуміти, що у цей спосіб Антігон прагнув заснувати нову царську династію, чия влада мала поширитися на усю колишню імперію Александра [пор. Mueller 1973, 87–93; Will 1979, 74–75; item 1984, 57; Hammond, Walbank 1988, 172–173; Hoelbl 2001, 20–21; Huss 184–185; Braund 2003, 2005, 29; Vandorpe 2010, 160]. Звісна річ, вищезгадана новина не могла залишити байдужим сина Антіоха, котрий на той момент утримував за собою значну частину александрової спадщини (див. вище). На мою думку, саме ця обставина змусила його спішно заключити мир з індійським володарем Чандрагуптою [Strabo 1899, XV, II, 9; Appianus 1962, 55; пор. Sherwin-White, Kuhrt 1993, 13] і зимою 306/305 р. вирушити у західні області підконтрольної йому території. Приблизно у цей же час, згадуваний вище Птолемей, син Лага, не бажаючи віддавати ініціативу Антігону, також інспірував проголошення себе басилевсом [P. Koeln. 247; Diodorus 1884, XX, 53; Appianus 1962, 54; Plutarchus 1875, 18; Justinus 1911, XV, 2; *Epitome heidelbergensis* 1923–1958, 155, 1]⁵. За словами античних авторів, вчинок Птолемея послужив своєрідним сигналом до дій іншим діадохам. Протягом 305–304 рр. [пор. Зелінський 2011, 83–84, 86, прим. 32] Селевк, Лісімах і Кассандр також ста-

⁵ В одній з останніх публікацій я висловився на користь точки зору К. Мареша, Г. Леманна та їхніх нечисленних послідовників, згідно з якою у 306/305 році сина лага було проголошено македонським басилевсом, а у 305/304 р. – короновано як єгипетського фараона [Зелінський 2011 79–86; 2012, 115–122; пор. Lehmann 1988, 6–9; Hoelbl 2001, 20–22; Huss 2001, 191; Vandorpe 2010, 160].

ли царями [Diodorus 1884, *XX*, 53–54; Appianus 1962, 54–55; 57; Nepos 2001, *XVIII*, 13; *XXI*, 3; Plutarchus 1875, 18; Justinus 1911, *XV*, 2; Epitome heidelbergensis 1923–1958, 155, 1; Orosius 1889, *III*, 23, 40; Sulpicius 1999, *II*, 17; пор. Mueller 1973, 93–107; Will 1979, 74–75; item 1984, 57; Hammond, Walbank 1988, 172–175; Walbank 1993, 56–57; Billows 1997, 160–161; Hoelbl 2001, 20–22; Huss 2001, 184–185, 191; Braund 2003, 2005, 29–30]. У цілому ж, період, протягом якого усі вищезгадані діадохи набули царського статусу, в сучасній історіографії отримав промовисту назву «рік царів» [пор. Mueller 1973; Самохина 1988, 44–51].

Про те, що Селевк, подібно до Лісімаха і Кассандра, прийняв царський титул протягом третього етапу «року царів» [пор. Зелінський 2011, 83] недвозначно говорять Діодор, Аппіан і Плутарх [Diodorus 1884, *XX*, 53; Appianus 1962, 54–55; Plutarchus 1875, 18]. Чіткіших хронологічних вказівок у творах Діодора і Плутарха ми, на жаль, не знайдемо. Різні ж варіанти відліку початку царювання Нікатора, наведені у творах Аппіана і Євсевія Ієроніма не лише не допомагають визначити час прийняття цим діадохом царського титулу, але й, взагалі, створюють додаткову плутанину. Так, Аппіан, говорячи про 42 роки царювання Селевка [Appianus 1962, 63], скоріше за все, мав на увазі 323 р. – рік смерті Александра див. вище)⁶; що, як ми бачили вище, є цілковитою нісенітницею⁷. Євсевій, а за ним й Ієронім, зазначаючи, що Нікатор став царем у 1-й рік 117-ї олімпіади (312/311 р.) [Eusebius (ed. A. Schoene) 1967, 249; Hieronymus 1902, 1705 (117.1)], хибно ототожнювали рік воцаріння Селевка з першим роком т.зв. ери Селевкідів⁸.

Разом з цим, існує ще одна група джерел, котра не лише підтверджує свідчення Діодора, Плутарха і, певною мірою, Аппіана,

⁶ При цьому, слід мати на увазі, що Селевк загинув у 281 р. (див. вище).

⁷ Не існує жодного документального підтвердження для відліку років царювання Нікатора від моменту смерті Александра. Зрештою, й сам Аппіан у «Сирійських справах» наводить достовірні дані стосовно життя і діяльності Селевка від смерті Александра й до прийняття діадохами царського титулу [Appianus 1962, 52–55, 57].

⁸ Ера Селевкідів була запроваджена Сином і наступником Селевка, Антіохом I. При чому, точкою її відліку стало не воцаріння Нікатора (305/304 р.), а його повернення до Месопотамії (312/311 р.) [Bickerman 1943–1944, 73; Бикерман 1975, 66; Воіу 2011, 1].

а й додає їм деякої хронологічної конкретизації. Йдеться про низку клинописних текстів з Месопотамії. Перш за все, мається на увазі т.зв. вавилонський царський список, укладений приблизно у 2-й половині II ст. [див. Voüy 2011, 8 not. 22]. Згідно з цим переліком царів з династій Аргеадів і Селевкідів, котрі володіли Вавилонією, воцаріння Нікатора припадає на сьомий рік ери Селевкідів, а точніше – на 305/304 р. за месопотамським календарем [Sachs, Wiseman 1954, 205; Mueller 1973, 101–102; Hadley 1974, 52; Lehmann 1988, 9 *Anm.* 16; Grzybek 1992, 192–193; Sherwin-White, Kuhrt 1993, 22–23; Voüy 2011, 3–4, 7–12]⁹. До зазначеного корпусу джерел також входять два документи господарського характеру. Перший з них датується останнім місяцем 11-го року фіктивного правління останнього представника династії Аргеадів, сина Александра Великого – Александра IV¹⁰ (лютий/березень 305 р.) і є останнім документом, позначеним роками правління цього царя [Voüy 2011, 8–9]. Другий документ, датований 3-м числом місяця нісана 2-го року Селевка (16 квітня 304 р.) – це перший відомий нам текст, у якому син Антіоха наділяється царським титулом [Olmstead 1937, 4; Bickerman 1943–1944, 75 not. 10; Mueller 1973, 102 *Anm.* 115; Бенгтсон 1982, 73; Grzybek 1992, 193 *Anm.* 14; Braund 2003, 2005, 29; Voüy 2011, 8].

Таким чином, можна сміливо стверджувати, що Селевк прийняв царський титул у період, що охоплював проміжок часу між 26 березня 305 р. і 14 квітня 304 р. (див. прим. 9)¹¹. Як бачимо, сучасний стан джерельної бази, на жаль, не дозволяє здій-

⁹ Згідно з месопотамським місячним календарем, зазначений рік тривав з 26 березня 305 р. по 13 квітня 304 р. включно [Grzybek 1992, 192–193; Voüy 2011, 8].

¹⁰ Незважаючи на те, що Александра IV було вбито у 310 р. [пор. Will 1984, 51; Hammond, Walbank 1988, 165–168; Braund 2003, 2005, 27], діадохи продовжували підтримувати фікцію його царювання ще протягом кількох років. Зокрема це виражалося у тому, що документи, укладені у різних частинах колишньої імперії Александра, деякий час продовжували датуватися по роках правління його загиблого сина [пор. Lehmann 1988, 6–9; Hoelbl 2001, 20–22; Huss 2001, 191; Braund 2003, 2005, 27; Voüy 2011, 8–10].

¹¹ Т. Бойї досить переконливо доводить неможливість воцаріння Селевка у кінці останнього місяця 306/305 р. за месопотамським календарем [Voüy 2011, 9–10].

снити більш чітку хронологічну локалізацію зазначеної події. Переважна більшість сучасних дослідників, у зв'язку з датуванням воцаріння єгипетського сатрапа, Птолемея, початком 304 р., відносять більш пізніє прийняття царського титулу Селевком на кінець зими або й на першу половину весни того ж року¹². Проте, гіпотеза К. Мареша і Г. Леманна, згідно з якою син Лага у 306 р. був проголошений басилевсом, а у 304 р. коронований як єгипетський фараон (див. прим. 5), робить таке часове обмеження для коронації Нікатора необов'язковим.

Ця обставина дозволила Т. Бойї запропонувати власний варіант визначення дати прийняття Селевком царського титулу [Voüy 2011, 8 not. 20]. Як слушно зазначив бельгійський дослідник, Нікатор, зважившись прийняти царський титул, міг обрати задля здійснення цього заходу будь-який зручний для себе день [Voüy 2011, 10–12]. Такий безпрецедентний стан речей був обумовлений тривалою вакантністю престолу імперії Александра Великого, котра й сама давно вже перетворилася на фікцію (див. прим. 10), а також цілковитим контролем, здійснюваним Селевком над Месопотамією і більшістю іранських сатрапій [Voüy 2011, 10; також див. вище]. На думку Т. Бойї, вибір Нікатора з великою долею вірогідності міг зупинитися на першому дні нового (305/304) року за месопотамським календарем [Voüy 2011, 7–12]. Виходячи з цього, сам акт коронації Селевка мав би відбутися у Вавилоні – мабуть, єдиному підконтрольному синові Антіоха місті, котре на той час мало виключне адміністративне і релігійне значення¹³, й до того ж згодом продовжувало підтримувати тісні особисті зв'язки з нащадками засновника династії Селевкідів [Voüy 2011, 10–11].

Звичайно, вищенаведене припущення є доволі гіпотетичним. За словами самого бельгійського дослідника воно може бути спростоване внаслідок виявлення бодай одного клинописного документу, датованого 12-м роком Александра IV (305/304 р.) [пор. Voüy 2011, 11 not. 30]. Проте, на мій погляд, ідея поєднання часу і місця

¹² Стосовно історіографії зазначеної проблеми [див. Зелінський 2011 79–86; 2012, 115–122].

¹³ Нову регіональну столицю своєї держави, Селевкію-На-Тигрі, син Антіоха побудував вже будучи царем [Strabo 1899, XVI, I, 5; Appianus 1962, 58; Pausanias 1973, I, XVI, 3; Hadley 1978, 228–230; Sherwin-White 1983, 269–270].

коронації Нікатора, запропонована Т. Бойї, за умов деякої подальшої розробки (див. нижче) і з огляду на нинішній стан джерельної бази, є найлогічнішим вирішенням нашої проблеми. Зокрема, таке поєднання дозволяє усунути перешкоду, котра свого часу змусила іншого відомого дослідника елліністичної хронології, Е. Гжибека, відкинути зазначений варіант датування прийняття Селевком царського титулу. На думку Е. Гжибека, Нікатор, готуючи свою інтронізацію, скоріше за все, мав орієнтуватися не на месопотамський, а на македонський календар [Grzybek 1992, 193]¹⁴.

З моєї точки зору, вчений недооцінив ступінь складності ситуації, в якій син Антіоха опинився напередодні прийняття ним царського титулу, і, відповідно, ту роль, яку міг відіграти Вавилон в межах зазначеної акції. Як ми бачили вище, Селевк зміг опанувати значну частину колишньої імперії Александра. Проте, території, що опинилися під контролем Нікатора, по суті, мали дуже опосередковане відношення до еллінізованого світу [пор. Кошеленко 1979, 4]. Більше того, до перемоги над Антігоном у битві при Іпсі (301 р.) Селевк не мав виходу до Середземного моря. Отже, він був позбавлений можливості залучати до свого війська нових грецьких та македонських солдат [Hadley 1978, 228–230; Бенгтсон 1982, 74–76]. Тому Нікатор, задля утримання підкорених сатрапій значною мірою мусив покладатися на лояльність місцевого населення й, відповідно, враховувати місцеву специфіку. У першу чергу, йшлося про жителів Месопотамії, яка безпосередньо межувала з володіннями Монофталма [Hadley 1978, 228–229; Sherwin-White, Kuhrt 1993, 10–11; 14–15]¹⁵. Разом з цим, син Антіоха, претендуючи на титул Басилевса, намагався, подібно до інших діадохів, позиціонувати себе як правонаступник Аргеадів, і в першу чергу – Александра Великого [пор. Нефедов 2011, 14–25]. Так, з цією метою було розроблено міфологему про небесне покровительство Александра по відношенню до Селевка, розраховану на греко-македонське оточення Нікатора [Diodorus

¹⁴ Цікаво, що Т. Бойї у своєму дослідженні не згадав про вищенаведені міркування Е. Гжибека, хоча робота, у якій була висловлена зазначена точка зору («До Вавилонського царського списку елліністичного часу (ВМ клинописна табличка 35603)»), не залишилася поза увагою бельгійського науковця [пор. Воїу 2002, 251 not. 9].

¹⁵ Про прихильне ставлення Селевка до жителів Месопотамії говорять Діодор і Плутарх [Diodorus 1884, XIX, 90–91; Plutarchus 1875, 7].

1884, *XIX*, 90; див. також Plutarchus 1875, 29; пор. Нефедов 2011, 14–25]. Зрештою, такий непересічний захід, як прийняття царського титулу, на мій погляд, вимагав створення певних сприятливих передумов, котрі мали б послужити синові Антіоха додатковою гарантією успішного здійснення зазначеної акції.

З огляду на три вищевказані чинники, новорічний Вавилон мав би виглядати в очах Нікатора чи не ідеальним місцем для набуття царського статусу. Звісна річ, з огляду на виключне значення як Вавилону, так і самого новорічного свята для Месопотамії [див. Н-д: Воіу 2011, 10–11], такий вибір місця і часу коронації, здійснений Селевком, не міг би залишити байдужим місцеве населення. З іншого боку, Вавилон у пам'яті македонян, котрі становили основу війська Нікатора [Diodorus 1884, *XIX*, 90–92, 100; Hadley 1978, 228–230], був тісно пов'язаний з династичною історією останніх Аргеадів. Не слід забувати, що саме він став останньою резиденцією Александра Великого [Curtius 1963, *X*, 5–6; Arrianus 1899, *VII*, 17–26; Plutarchus 1968, 73–76; Justinus 1911, *XII*, 13–15; пор. Heckel 2006, 17], а також був місцем обрання нового македонського царя – Філіппа III Арридея [Diodorus 1884, *XVIII*, 2; Curtius 1963, *X*, 6–7; Arrianus 1923–1958, 156, 1, 1–5; Justinus 1911, *XIII*, 2–4] і місцем народження та коронації Александра IV [див. н-д: Diodorus 1884, *XVIII*, 18, 23, 28–29; Arrianus, 1923–1958, 156, 1, 9; 28–29; Justinus 1911, *XIII*, 4; пор. Heckel 2006, 18]¹⁶. Таким чином, Селевк, обираючи для коронаційних заходів Вавилон, не лише черговий раз підкреслював би наявність містичного зв'язку між собою і Александром, але й приймав би царський титул у місті, де перед цим були короновані останні Аргеади.

І, нарешті, саме урочистості, пов'язані зі святкуванням месопотамського нового року у Вавилоні могли призвести до створення необхідних передумов, сприятливих не лише для воцаріння Нікатора над місцевим населенням, але й для проголошення цього діадоха базилевсом греко-македонського гатунку. За словами Плутарха, син Антіоха ще до того, як став носити діадему у присутності греків, користувався царським титулом у зносинах з варварами [Plutarchus 1875, 18]. На мій погляд, ця обставина давала

¹⁶ Навряд чи вдова Александра Македонського, Роксана, перебуваючи на останніх місяцях вагітності [Curtius 1963, *X*, 6; Justinus 1911, *XIII*, 2], полишила Вавилон до пологів [пор. Arrianus 1923–1958, 156, 1, 1–9; Дройзен 1995, 28].

змогу Селевк розробити продуманий сценарій для власного проголошення басилевсом, подібно до того, як це свого часу зробив Антігон Монофтальм [Plutarchus 1875, 17–18; пор. Billows 1997, 157–158]. В основі зазначеного сценарія мала б лежати участь сина Антіоха у вавилонському новорічному релігійному ритуалі, під час якого Нікатор, виходячи зі свідчень Плутарха, а також зі специфіки самих урочистостей мав би носити царське вбрання і діадему [Див. н-д: Воіу 2011, 10–11]. Після цього Селевк цілком природно міг би з'явитися перед своїм македонським військом «забувши» переодягнутися. Поява Нікатора у царському вбранні, у сукупності з його нещодавними блискучими військовими перемогами (див. вище), а можливо, й самою святковою атмосферою новорічного Вавилону, цілком вірогідно могла б стати поштовхом для його спонтанного проголошення басилевсом. При тому, що насправді такий розвиток подій був би заздалегідь спланований самим майбутнім царем у його найближчому оточенні¹⁷.

На завершення варто зазначити, що, в разі вірності гіпотези Т. Бойї, рівно як і моїх аргументів, висловлених на її користь, Селевк, приймаючи царський статус, у своїх діях не обмежувався механічним наслідуванням відповідних заходів Антігона чи Птолемея (див. вище). Якщо Монофтальма у випадку проголошення його басилевсом цікавила лише реакція греко-македонської складової населення колишньої імперії Александра [пор. Billows 1997, 236], а син Лага коронувався як єгипетський фараон лише напочатку 304 р. (див. вище), то син Антіоха вже наприкінці березня 305 р. зробив усе необхідне для того, щоб вважатися повноправним царем в очах як греко-македонського, так і місцевого населення підвладної йому країни.

ЛІТЕРАТУРА

Бенгтсон Г. Правителі епохи еллінізму: Пер. с нем. – М., 1982.

Бікерман Э. Хронология древнего мира: Пер. с англ. – М., 1975.

Дройзен И. История эллинизма: пер. с нем: в 3 т. Т. 3. – Ростов-на-Дону, 1995.

¹⁷ В усякому разі до дуже схожих маніпуляцій у подібній ситуації вдався Антігон Монофтальм [Billows 1997, 157–158].

Зелінський А. Л. Прийняття Птолемеєм I царського титулу: проблема датування // **Східний світ**. – 2011. – № 4. – 2012. – № 1.

Зелінський А. Л. Птолемей – сатрап Єгипту і останні Аргеади // **Східний світ**. – 2010. – № 4.

Зелінський А. Л. Три примітки до історії діадохів // **Східний світ**. – 2007. – № 1.

Кошеленко Г. А. **Греческий полис на эллинистическом Востоке**. – М., 1979.

Нефедов К. Ю. Селевк Никатор и Александр Македонский: эволюция пропаганды // **Древности. Харьковский историко-археологический ежегодник**. – Харьков, 2011.

Самохина Г. С. Об одном эпизоде из истории диадохов. «Год царей» и его политические итоги // **Античная древность и средние века**. – Свердловск, 1988.

Шахермайр Ф. **Александр Македонский**: Пер. с нем. – М., 1984.

Anson E. The Dating of Perdikkas' Death and the Assembly at Triparadeisus // **GRBS**. – V. 43 (2002–2003).

Appianus. Syriaca // **Appiani Historia Romana**: In 2 v. / Ed. P. Viereck et A.G. Roos. – Lipsiae, 1962. – V. 1.

Arriamus Flavius. **Anabasis**. – Lipsiae, 1899.

Arriamus Flavius. Historia indica / **Flavii Arriani quae exstant omnia**: In 2 v. V. 2 / Ed. A.G. Roos et G. Wirth. – Lipsiae, 1968.

Arriamus Flavius. Historia successorum Alexandri // **Die Fragmente der griechischen Historiker** / hrsgb. F. Jacoby. In 3 Bd. Bd. 2. – Leiden, 1923–1958.

Bickerman E. Notes on Seleucid and parthian chronology // **Berytus**. – 1943–1944. – № 2.

Billows R. **Antigonos the One-eyed and the creation of the hellenistic state**. – Berkeley, 1990.

Boiy T. **Between High and Low: A Chronology of the Early Hellenistic Period**. – Frankfurt am Main, 2007.

Boiy t. Early Hellenistic Chronography in Cuneiform Tradition // **ZPE**. – Bd. 138 (2002).

Boiy T. The Reigns of the Seleucid Kings According to the Babylon King List // **JNES**. – 2011. – № 1.

Braund D. After Alexander: the Emergence of the Hellenistic World, 323–281 // **A Companion to the Hellenistic World** / Ed. A. Erskine. – Malden (MA). – Oxford, 2003, 2005.

De historia diadochorum (Epitome heidelbergensis) // **Die Fragmente der griechischen Historiker**/ hrsgb. F. Jacoby. In 3 Bd. Bd. 2. – Leiden, 1923–1958.

Diodorus Siculus. **Bibliotheca Historica**: In 4 v. V. 1 / Ed. I. Bekker. – Lipsiae, 1884.

Eusebius. *Chronicon* // **Eusebi Chronicorum canonum quae supersunt**: In II v. / Ed. A. Schoene. – Berlin, 1967. – Bd. I.

Geller M. Babylonian astronomical diaries and corrections of Diodorus // **BSOASUL**. 1990. – № 1.

Grainger J. A **Seleukid Prosopography and Gazetteer**. – Leiden–New York–Koeln, 1997.

Grzybek E. Zu einer babylonischen Koenigsliste aus der hellenistischen Zeit (Keilschrifttafel BM 35603) // **Historia**. – Bd. 41 (1992).

Hadley R. The Foundation Date of Seleucia-on-the-Tigris // **Historia**. – Bd. 27 (1978).

Hadley R. Royal Propaganda of Seleucus I and Lysimachus // **JHS**. – V. 94 (1974).

Hammond N.G.L., Walbank F. **A History of Macedonia**: in III v. – V. III. – Oxford, 1988.

Heckel V. **Who's Who in the Age of Alexander the Great. Prosopography of Alexander's Empire**. – Malden–Oxford–Carlton, 2006.

Hieronymus Sanctus. *Chronica* // **Hieronymi Chronicorum codicis floriacensis fragmenta Leidensia, Parisina, Vaticana phototypice edita** / Ed. L. Traube. – Lugduni Batavorum, 1902.

Hieronymus Sanctus. *Commentarii in Daniele* // **Jerome's commentary on Daniel** / Ed. and Transl. G.L. Archer. – Grand Rapids, 1958.

Hoelbl G. **A History of the Ptolemaic Empire**: Transl. from Germ. – London–New-York, 2001.

Holt F. **Thundering Zeus. The Making of Hellenistic Bactria**. – Berkeley–Los Angeles–London, 1999.

Huss W. **Aegypten in hellenistischer Zeit: 332–30 v.Chr.** – Muenchen, 2001.

Justinus M. Junianis. **Pompeius Trogus "Historiae Philippicae" Epitome** / Ed. W. Kroll. – Lipsiae, 1911.

Koelner Papyri: Bd. VI / Hrsgb. M. Gronewald, B. Kramer, K. Maresch, M. Parka, C. Romer. – Opladen, 1987. – P. Koeln.

Lehmann G. Das neue Koelner Historiker-Fragment (P. Koln Nr. 247) und die cronikh suntaxi V des Zenon von Rhodos (FGrHist 523) // **ZPE.** – Bd. 72 (1988).

Marmor Parium // **Die Fragmente der griechischen Historiker** / hrsgb. F. Jacoby. In 3 Bd. Bd. 2. – Leiden, 1923–1958.

Memnon. De Heraclea // **Die Fragmente der griechischen Historiker:** In 3 Bd. Bd. 3 / Hrsgb. F. Jacoby. – Berlin–Leiden, 1923–1958.

Mueller O. **Antigonos Monophthalmos und “Das Jahr der Koenige”.** – Bonn, 1973.

Nepos Cornelius. **Vitae** / Ed. P.K. Marshall. – Monachii, 2001.

Ogden D. **Polygamy, Prostitutes, and Death: The Hellenistic Dynasties.** – Swansea, 1999.

Olmstead A. Cuneiform Texts and Hellenistic Chronology // **CPh.** – 1937. – № 1.

Orosius Paulus. **Historiarum adversus paganos libri VII** / rec. K. Zangemeister. – Lipsiae, 1889.

Pausanias. **Graeciae descriptio:** In 3 v. – V. 1 / Ed. M.H. Rocha-Pereira. – Lipsiae, 1973.

Plutarchus. Alexander // **Plutarchus. Vitae Parallelae:** In 3 v. – V. 2, F. 2 / Ed. C. Lindskog et K. Ziegler. – Lipsiae, 1968.

Plutarchus. Demetrius // **Plutarchus. Vitae Parallelae: Demetrii et Antonii** / Rec. C. Sintensis. – Lipsiae, 1875.

Plutarchus. Eumenes // **Plutarchus, Vitae Parallelae:** In 4 v. – V. 3 / Rec. C. Sintensis. Lipsiae, 1869.

Polyaenus. **Strategmata** / Rec. C. Schubert. – Lipsiae, 1899.

Pseudo-Callisthenes. **Historia Alexandri Magni** / Ed. W. Kroll. – Berlin–Lipsiae, 1958.

Quintus Curtius Rufus. **Historiarum Alexandri Magni Regis Macedonum; Libri qui supersunt** // **Курций Руф. История Александра Македонского (сохранившиеся книги). Текст и перевод** / Под ред. В.С. Соколова. – М., 1963.

Sachs A., Wiseman D. A Babylonian King List of the Hellenistic Period // **Iraq.** – 1954. – № 2.

Sherwin-White S. Babylonian Chronicle Fragments as a Source for Seleucid History // **JNES.** – V. 42 (1983).

Sherwin-White S., Kuhrt A. **From Samarkhand to Sardis: A new approach to the Seleucid empire.** – Berkeley–Los Angeles, 1993.

Strabo. Rerum Geographicorum. Libri 17 / Ed. G. Spiro, H. Waldman. – Halle, 1899.

Vandorpe K. The Ptolemaic Period // A Companion to Ancient Egypt: in II v. – V. I / A. Lloyd. – Oxford, 2010.

Walbank F. The Hellenistic World. – Ed. 2. – Cambridge (Mass.), 1993.

Wheatley P. Antigonos Monophthalmus in Babylonia, 310–308 B.C. // *JNES*. – 2002. – № 1.

Wheatley P. The Chronology of the Third Diadoch War, 315–311 B.C. // *Phoenix*. – 1998. – № 3/4.

Will E. Histoire politique du monde hellénistique (323–30 av. J.-C.): in 2 v. – V. 1. (2 éd.). – Nancy, 1979.

Will E. The succession to Alexander // The Cambridge Ancient History: in XII v. – V. VII. – Part. 1. – (ed. 2). – Cambridge–London–New-York–New-Rochelle–Melbourne–Sydney, 1984.